

УДК 811. 162. 1' 367–053. 6 (477. 83)

Марія ЗЕЛІНСЬКА
Львівський національний університет
імені Івана Франка

СПЕЦИФІКА СИНТАКСИЧНИХ СТРУКТУР У МОВЛЕННІ МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ НОСІЇВ ПОЛЬСЬКОЇ МОВИ ЛЬВІВЩИНИ

Стаття присвячена аналізу синтаксичних структур, що не відповідають нормам загальнопольської мови, проте зареєстровані у польському мовленні учнів, які навчаються у польських суботньо-недільних школах Львівщини. Для досліджуваної групи учнів польська мова не є іноземною, оскільки всі вони декларують польське походження, а польська є їхньою першою або другою мовою. Аналіз синтаксичних особливостей мовлення учнів дає підстави припускати вплив української мови як домінуючої на території Львівської області на мовну компетенцію молодих носіїв польської мови.

Ключові слова: синтаксичний зв'язок, регіолект, загальнопольська норма, інтерференція.

The article is dedicated to the analysis of the syntactical structures that are not consistent with the norms of the Polish language but registered in the Polish speech of pupils who attend Polish Saturday Sunday schools in the Lviv region. For the studied group of pupils Polish is not a foreign language as they all declare the Polish descent and Polish is their first or second language. The analysis of the syntactical peculiarities of the pupils' speech gives grounds to suppose the influence of the Ukrainian language as dominant in the Lviv region on the linguistic competence of the Polish language young speakers.

Key words: syntactical connection, regiolect, the Polish language norm, interference.

Artykuł poświęcony jest analizie struktur składniowych, które nie są zgodne z normami języka ogólnopolskiego, ale są poświadczane w polszczyźnie uczniów polskich szkół sobotnio-niedzielnich w obwodzie lwowskim. Dla badanej grupy uczniów język polski nie jest językiem obcym, gdyż wszyscy deklarują pochodzenie polskie, a język polski jest ich językiem pierwszym lub drugim. Analiza szczególnych cech składniowych polszczyzny uczniów pozwala wysnuć przypuszczenie dotyczące wpływu języka ukraińskiego, który jest dominujący na terytorium obwodu lwowskiego, na kompetencję językową młodych użytkowników języka polskiego.

Słowa kluczowe: związek składniowy, regiolect, norma ogólnopolska, interferencja.

Польській мові кресів присвячено чимало дослідницьких праць. Найґрунтовніше, на нашу думку, досліджено її північний варіант (утворений на основі білоруської мови). Чимало з цих досліджень присвячено соціолінгвістичній ситуації та мовленню сучасного покоління молодих поляків, які проживають на території колишніх північно-східних польських кресів, а сучасної Литви [6; 7; 8; 11; 19]. Що стосується південного варіанта польської мови (утвореного на основі української), то предметом дослідження мовознавців було здебільшого її функціонування та особливості у старшого покоління поляків [14; 15; 17; 18]. Щоправда, на початку ХХ ст. орфографічні та граматичні помилки в польській мові львівських учнів були предметом зацікавлення таких дослідників, як Я. Янів та Р. Кубинський [10; 13]. Та оскільки відтоді минуло ціле сторіччя, змінилися покоління, національний склад населення колишніх південно-східних кресів та суспільно-політична ситуація, виникає необхідність проведення нових дослі-

джен польського мовлення дітей та молоді на сучасному етапі, для яких ця мова не є іноземною¹. Потреба дослідження соціолінгвістичного стану сучасного покоління молодих носіїв польської мови та особливостей їхнього мовлення обґрунтована тим, що саме ця генерація в майбутньому визначатиме перспективи розвитку та функціонування польської мови на території України.

На сьогодні відхилення від загальнопольської норми на рівні граматики в польському мовленні учнів львівських шкіл з польською мовою викладання є предметом дослідження Л. Король [1; 2]. Синтаксичні особливості польськомовної преси, яка виходить на території України, аналізує у своїй статті О. Огорілко (наприклад, [16]).

Ставимо собі за мету дослідити особливості мовлення молодих носіїв польської

¹ Існують, однак, розвідки, присвячені аналізу граматичних помилок, у тому числі й синтаксичних, у польському мовленні осіб, які вивчають цю мову як іноземну [4; 12]. У свою чергу, про інтерференційні явища на рівні синтаксису у засвоєнні української мови поляками писала О. Огорілко [3].

мови в ширшому географічному контексті, а саме у Львівській області. Предметом цього дослідження є синтаксичні особливості в регіолекті учнів польського походження, які навчаються в польських суботньо-недільних школах Львівщини. Матеріал дослідження походить з усного та писемного мовлення учнів, які декларують польське походження. Зареєстровано понад 200 речень, до складу яких входять синтаксичні конструкції, не-притаманні загальнопольській мові. За джерело кодифікації синтаксичної норми послужили «Wielki słownik poprawnej polszczyzny» [20], «Kultura języka polskiego» (D. Buttler) [5] та «Kultura języka polskiego» (H. Jadacka) [9].

Особливості мовлення на рівні синтаксису пов'язані передусім із дієслівним керуванням. У загальнопольській мові після заперечених присудків іменник, займенник чи числівник у функції прямого додатка вживається в родовому відмінку незалежно від порядку слів (препозиції чи постпозиції додатка відносно дієслова). У польському мовленні учнів доволі часто трапляється уживання в заперечних реченнях додатка у знахідному відмінку, що суперечить нормам загальнопольської норми, як напр.: *Nie rozumiem to zdanie* (замість *tego zdania*); *Piotruś nie lubił mleko* (замість *mleka*); *Na koloniach nie oglądali telewizję* (замість *telewizji*), *bo w pokoju nie było telewizoru*²; [...] *kiedy nie znam jakieś słowa* (замість *jakichś słów*); [...] *żeby nie zapominać język polski* (замість *języka polskiego*); [...] *kiedy nie mogę zrozumieć jakąś regułę* (замість *jakiejs reguły*); *Nie widzę ją [dziewczyny]* (замість *jej*); *Nie biorę to* (замість *tego*) *ze sobą*; *My nie mamy sześć* (замість *sześciu*) *punktów*.

Відхилення у дієслівному керуванні зафіксовано також у стверджувальних реченнях. Вони полягають у вживанні іменника або займенника у знахідному відмінку після дієслів, які вимагають додатка у родовому. В польській мові дієслова, значення яких має в собі елемент заперечення (*nienawidzić*, *zabraniać*, *zakazać* та ін.), деякі дієслова, які мають значення 'доглядати, опікуватися' (*pilnować*, *bronąć*), як і дієслова, які не творять однієї семантичної групи (*szukać*, *śluchać*, *uczyć się* і т.д.) традиційно вимагають додатка у родовому відмінку. У мовленні учнів польського походження спостерігаємо вживання іменника або займенника у знахідному відмін-

2 Висловлювання учнів подаємо в оригінальній графічній формі.

ку після дієслів, які згідно з нормами польської граматики вимагають родового, напр.: *Moja siostra nienawidzi ją* (замість *jej*); *Kasia popilnowała mleko* (замість *mleka*); *Ona musi pilnować swoją siostrę* (замість *swojej siostry*); *Pies jest potrzebny, on pilnuje dom* (замість *domu*); *Lubię słuchać muzykę* (замість *muzyki*) *i śpiewać*; *Potrzebuję inną książkę* (замість *innej książki*) *do czytania*; *Potrzebuję czas* (замість *czasu*), *żeby to wszystko zrobić*; *Myszę, że muszą [Polacy] używać język ogólnopolski* (замість *języka ogólnopolskiego*); *Tutaj ludzi używają inne akcenty* (замість *innych akcentów*); *Szukaliśmy te książki* (замість *tych książek*), *ale ich tam nie było*; *W szkole uczę angielski i niemiecki* (замість *uczę się angielskiego i niemieckiego*)³.

Часто в досліджуваній групі носіїв польської мови виникають труднощі в керуванні польського дієслова *zapomnieć*. Особливість цього дієслова полягає в тому, що залежно від значення, воно вимагає іменника чи займенника у родовому або знахідному відмінку. Дієслово *zapomnieć* у контексті додатка в родовому відмінку означає "не взяти щось через неухважність, розсіяність", як напр. *zapomnieć parasolki*. Натомість *zapomnieć*, уживаючись із додатком у знахідному відмінку, має значення "перестати зберігати щось у пам'яті", як напр. *Emigranci zapomnieli język ojczysty*. У своєму мовленні учні уживають, як правило це дієслово з іменником у знахідному відмінку замість родового: *Zapomniałam długopis i zeszyt* (замість *długopisu i zeszytu*); *Zapomniał zdjęcie* (замість *zdjęcia*) *w domu*.

Про відхилення від норми на рівні синтаксичного іменникового керування свідчить уживання давального відмінка після іменника *pomnik* (порівн. в українській мові *пам'ятник* кому? чому?). В загальнопольській мові іменник *pomnik* вимагає означення в родовому, а не давальному відмінку, як у прикладах: *Potem pójdziemy i złożymy kwiaty do pomnika Mickiewiczowi* (замість *Mickiewicza*); *Wszystkie uroczystości odbywali się koło pomnika Szewczenki* (замість *Szewczenki*).

Слід згадати про ще одну синтаксичну особливість польського мовлення учнів, яка виявляється в уживанні прийменникових конструк-

3 Окрім цього, в цьому прикладі учень опускає дієслівний морф *się*, в результаті чого змінюється значення висловлювання. Відбувається це, очевидно, під впливом української мови, де на позначення процесу вивчення (опановування) мови, як і передавання кому-небудь яких-небудь знань уживається дієслово *uczyć* (вчити).

цій. Відмінності в уживанні прийменників, порівняно із загальнопольською нормою, можна було б умовно поділити на три групи:

– уживання невідповідного прийменника (без зміни відмінка іменника або займенника і зі зміною): *Bardzo szybko Ola się w (замість o) tym przekonała*; *Kiedy przeczytasz, to przekonasz się w (замість o) tym*; *Weź to sobie do uwagi (замість pod uwagę)*; *Ona nie wzięła do uwagi (замість pod uwagę) jego ostrzeżenia*; *Ania uciekała od nich (замість przed nimi)*; *jestem podobna na matę (замість do mamy)*; [...] *na Ukrainie trzeba rozmawiać na ukraińskim języku (замість po ukraińsku або w języku ukraińskim)*; *Polacy na Ukrainie powinni mówić na ukraińskim języku (замість po ukraińsku або w języku ukraińskim)*; [...] *kiedy wchodzi w polską szkołę i kościół (замість do polskiej szkoły i kościoła)*.

– уживання прийменника після дієслів, які мають безприйменникове керування: *Zawsze wszystko odbierał od brata (замість odbierać bratu)*; *trzeba zawsze w różnych sytuacjach radzić się z rodzicami (замість radzić się rodziców)*. Варте уваги дієслово *jechać* та його похідні. В польській мові ці дієслова вимагають іменника-окреслення транспортного засобу в орудному відмінку. У мовленні ж учнів доволі поширеною є конструкція *jechać na* + іменник в місцевому відмінку: *Na czym (замість czym) jechałaś do szkoły?*; *Do szkoły jeździmy na autobusie (замість autobusem)*; *Pojechaliśmy do lasu na rowerach (замість rowerami)*; *Dzisiaj przyjechałam na samochodzie (замість samochodem) z dziadkiem*.

– опущення прийменника в структурах, які його вимагають (без зміни відмінка іменника або займенника і зі зміною): *Czekam ciebie (замість na ciebie) w korytarzu*; *Czekaj mnie (замість czekaj na mnie)*; *To tobie (замість to dla ciebie)*; *Zadzwoń mi (замість zadzwoń do mnie)*; [...] *żeby rozmawiać polskim językiem (замість w języku polskim або po polsku)*.

Відхилення від загальнопольської норми у мовленні учнів польських шкіл проявляється у творенні форм іменного складеного присудка, вираженого дієсловом-зв'язкою та прикметником. У польській мові іменна частина присудка, виражена іменником чи іменником із залежним від нього прикметником, виступає в орудному відмінку (виняток з цього правила – імена та прізвища). Якщо ж вона виражена прикметником, займенником чи числівником прикметникового типу або дієприкметником – у називному. Виняток із

цього правила становлять речення, в яких у функції дієслова-зв'язки виступає дієприслівник (*Będąc młodym...*), складнопідрядні речення мети з неозначеною формою дієслова (*Zrobiłby wszystko, żeby być szczęśliwym*) та безособові конструкції (*Gdy się jest młodym, wszystko wydaje się proste*). Учні ж уживають в іменному складеному присудку, вираженому дієсловом та прикметником форми орудного відмінка замість називного, напр.: *Byłam szczęśliwą (замість szczęśliwa), kiedy urodziła się moja kuzenka*; *Woda morska jest słoną (замість słona)*; *Ta baśń nie jest polską, a białoruską (замість polska, ... białoruska)*; *On był biednym (замість biedny), nie miał pieniędzy*; *Uczę go [język polski] od dzieciństwa i jest mi bliskim (замість bliski)*. Зрідка трапляється уживання називного відмінка замість орудного, як напр.: *Ukraina jest mój rodny kraj (замість moim rodzinnym krajem)*.

Аналізуючи мовлення учнів польського походження, які навчаються в суботньо-недільних школах, можна виділити ще кілька типових відхилень від загальнопольської норми у сфері синтаксичних зв'язків числівників. Проявляються вони у вживанні:

– кількисних числівників від 2 до 4, які в загальнопольській мові поєднуються з іменником у називному відмінку множини та дієсловом також у формі множини. У мовленні учнів після цих числівників дієслово виступає в однині, що суперечить нормам польської граматики. Приклади: *Do końca lekcji zostało 2 minuty (замість zostały 2 minuty)*; *3 pary zatańczyło (замість 3 pary zatańczyły) ten taniec*; *Rano pod choinką było 4 prezenty (замість były 4 prezenty)*;

– числівників від 5 і вище, які повинні узгоджуватися з іменником у родовому відмінку множини та дієсловом в 3 ос. однини у формі середнього роду. У зареєстрованих нами прикладах учні уживають дієслово в множині, як напр.: *Pięć książek leżeli (замість leżało) na stole*; *Tylko dziesięć chłopców przyszli (замість dziesięciu... przyszło)*; *Jedenaście osób przyjechali (замість przyjechało) do nas*;

– у складених числівникових конструкціях, у яких останнім компонентом є одиниця. В польській мові, на відміну від української, в цих структурах винятково одиниця не впливає на форму залежного іменника. А отже, іменник повинен уживатися у родовому відмінку множини, як із числівниками від 5 і вище, а не узгоджуватися з одиницею, як у наведених при-

кладах: **21 kobieta uczestniczyła** (замість *kobiet uczestniczyło*) *w zawodach*; **41 człowiek był** (замість *ludzi było*) *na urodzinach*;

- неозначених кількісних числівників, які повинні поєднуватись з іменником у родовому відмінку множини та дієсловом в 3 ос. однини (як числівники від 5 і вище), а не в множині, як у наведених прикладах: **Ile ludzi jedli** (замість *ilu... jadło*) *obiad?*; **Wiele rzeczy są** (замість *jest*) *na stole*; **Dużo dzieci poszli** (замість *poszło*) *po dziewiątej klasie*; **Tam są** (замість *jest*) **dużo wybitnych miejsc**; **Kilka nowych dziewczyn przyszły** (замість *przyszło*) *do naszej klasy*; **Część uczniów poszli** (замість *poszła / poszło*⁴) *już w dół*;

- структурах з кількісним та дробовим числівником. Згідно із нормами загальнопольської мови, вирішальним у керуванні є дробовий числівник, який поєднується лише з іменником у родовому відмінку однини. У мовленні учнів числівник **pół** узгоджується з іменником у родовому відмінку множини, напр.: **Trzy i pół godzin** (замість *godziny*) *czekali na granicy*; **Zjadłem cztery i pół kawałków** (замість *kawałka*) *chleba*.

Наступне відхилення від загальнопольської норми в мовленні учнів стосується порядку слів у реченні. Загалом у польській мові він є вільним. Але певні обмеження є в розміщенні прикметників відносно іменників, до яких вони відносяться. Загальнопольська норма вимагає, щоб прикметник, який виражає найважливішу сталу рису предмета, якою він відрізняється від інших, подібних до нього предметів, був в постпозиції щодо іменника. Перед іменником ставимо прикметник, який означає нестабільну, тимчасову, одну з численних ознак предмета, вираженого іменником. Учні, найімовірніше з інтерференційних причин, розміщують прикметник перед іменником, як напр.: *Uczniowie uczą się niemieckiego i angielskiego języka*; *Podoba mi się uczyć polski język*; *Moja siostra chce się dostać do Pedagogicznego Uniwersytetu*.

У мовленні учнів трапляються вагання в уживанні повних та коротких форм особових займенників. Уживання повних займенникових форм, які мають альтернативні короткі форми в загальнопольській мові, обмежене і зводиться до використання повної форми займенника тоді, коли на нього падає логічний

4 Вагання у виборі форми присудка свідчить, на думку Г. Ядацької, про невизначений статус лексеми *część* на рівні синтаксису, про процес переймання нею функції неозначеного числівника [9, 205].

наголос на початку та наприкінці речення, при протиставленні з іншими займенниками, після деяких часток, прийменників та якщо займенник виступає самостійним реченням. У мовленні учнів спостерігаємо уживання повних форм особових займенників замість енклітичних: *Chłopcy nie podejrzewali jego* (замість *go*) *w kradzieży*; *Chcem aby oni rozumieli jego [język polski]* (замість *go*) *i uczyli się jego*; *Ten pomysł mnie* (замість *mi*) *się wcale nie podoba*. Це може бути наслідком того, що в українській літературній мові уживаються лише повні форми, короткі займенникові форми при таманні лише діалектному мовленню.

Синтаксична особливість польського мовлення учнів суботньо-недільних шкіл проявляється також у формах дієслів, які виконують функцію присудка в односкладних реченнях. На позначення дії, виконавець якої не вказаний (або ж ми можемо здогадуватися, хто ним є, з контексту) в польській мові уживаються безособові форми дієслів із суфіксами **-(o/a)no** та **-to** або конструкція з **się**. Учні у своєму мовленні надають перевагу дієслову в 3 особі множини, як напр.: *Na naszej ulicy wybudowali* (замість *wybudowano*) *nowy dom*; *Mówią* (замість *mówi się*) *że będzie ładna pogoda*; *W sklepie koło mnie sprzedają* (замість *sprzedaje się*) *takie zeszyty*.

У загальнопольській мові на позначення наявності когось, чого-небудь у когось використовується конструкція «*ktos ma coś*». Натомість у мовленні молодого покоління носіїв польської мови доволі часто трапляється структурна калька української конструкції «*у когось щось є*» (пол. «*u kogoś coś jest*»), напр.: **U mojego brata jest taka książka** (замість *Mój brat ma taką książkę*); **U mnie jest komputer** (замість *Mam komputer*); **U nich są zajęcia** (замість *Oni mają zajęcia*).

Аналізуючи мовлення учнів польського походження, які навчаються в польських школах, можна виділити ще одне відхилення від загальнопольської норми, яке полягає в опущенні дієслова **być** в теперішньому часі, яке виконує функцію присудка, або дієслова-зв'язки в іменному складеному присудку. Польська норма допускає еліпс цього дієслова в теперішньому часі при наявності в реченні вказівного займенника *to (oto)* (напр.: *Adam to grzeczne dziecko*), в іменному складеному присудку вираженому дієсловом-зв'язкою та прислівником (як напр.: *Już ciemno*; *Chłodno na dworze*), інколи – коли іменник або прислівник

у реченні вживається в модальному значенні (напр. *Pora spać*). Натомість в українській мові дієслівна зв'язка в теперішньому часі, як правило, не вживається, що, на нашу думку, і могло бути причиною утворення в польському мовленні учнів конструкцій на зразок: *Jaki (jest) twój długopis?*; *Gdzie (jest) to ćwiczenie?*; *Ona (jest) dziś wesola*; *W ogrodzie (są) piękne kwiaty*; *Liście (są) żółte*; *Zimą wszystko (jest) białe*.

ЛІТЕРАТУРА

1. Король Л. Проект питальника для виявлення особливостей польської іменної словозміни в мовленні учнів шкіл міста Львова з польською мовою викладання // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – Вип. 40. – Ч. II. – Львів, 2007. – С. 135–142.

2. Король Л. Регіональні особливості словозміни польських іменників та прикметників (на матеріалі питальника для учнів шкіл міста Львова з польською мовою викладання) // «Проблеми слов'янознавства». – Вип. 58. – Львів, 2009. – С. 176–183.

3. Огорілко О. Синтаксичні інтерференції при засвоєнні близькоспорідненої мови (на українсько-польському матеріалі) // «Теорія і практика викладання української мови як іноземної». – 2009. – Вип. 4. – С. 199–205.

4. Baraniwska O. Polsko-ukraińskie interferencje gramatyczne i leksykalne w nauczaniu języka polskiego jako obcego // Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. III Kongres polonistyki zagranicznej. Poznań, 8–11 czerwca 2006 roku / Praca zbiorowa pod red. M. Czermińskiej, K. Meller, P. Flicińskiego. – Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM, 2008. – S. 747–753.

5. Buttler D., Kurkowska H., Satkiewicz H. Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej. – Warszawa, 1986.

6. Dawlewicz M. Świadomość językowa młodzieży polskiego pochodzenia w Wilnie (na podstawie badań ankietowych) // Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie / Pod red. J. Porayskiego-Pomsty. – Warszawa, 1999. – S. 73–80.

7. Geben K. Świadomość i kompetencja językowa a warstwy leksykalne w idiolektach młodzieży polskiego pochodzenia na Wileńszczyźnie. – Warszawa, 2003.

8. Geben K. Świadomość językowa uczniów szkół polskich na Wileńszczyźnie (na podstawie badań ankietowych) // Czynności tworzenia i rozumienia wypowiedzi / Pod red. J. Porayskiego-Pomsty. – Warszawa, 2002. – S. 42–54.

9. Jadacka H. Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia. – Warszawa, 2007.

На зібраному в польських суботньо-недільних школах Львівщини матеріалі показано низку найтипівіших синтаксичних відхилень, які трапляються в мовленні учнів польського походження. Припускаємо, що зареєстровані відхилення від загальнопольської норми є, значною мірою, результатом інтерференції української мови на мовну компетенцію молодих носіїв польської мови.

10. Janów J. Błędy ortograficzne i gramatyczne w zadaniach polskich Rusinów lwowskich // «Język Polski». – 1924. – IX. – S. 12–17.

11. Karaś H. Z zagadnień sprawności i świadomości językowej. Jak studenci wileńscy odmieniają rzeczowniki? // Sytuacja językowa na Wileńszczyźnie / Pod red. J. Porayskiego-Pomsty. – Warszawa, 1999. – S. 81–113.

12. Krawczuk A. Błędy gramatyczne studentów polonistyki lwowskiej spowodowane polsko-ukraińską interferencją // Postscriptum. III Kongres polonistyki zagranicznej. – 2006. – 2 (52). – S. 137–153.

13. Kubiński R. Błędy ortograficzne i gramatyczne w zadaniach uczniów lwowskich // «Język Polski». – 1923. – VIII. – S. 145–148.

14. Kurzowa Z. Historia i współczesność języka polskiego na Kresach południowo-wschodnich // Historia i współczesność języka polskiego na Kresach wschodnich / Pod red. I. Grek-Pabisowej. – Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy, 1997. – S. 111–165.

15. Kurzowa Z. Polszczyzna Lwowa i Kresów południowo-wschodnich do 1939 roku. Warszawa – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1983. – 474 s.

16. Ohorilko O. Wybrane osobliwości składniowe tekstów lwowskiej prasy polskojęzycznej. Na materiale «Gazety Lwowskiej» // «Postscriptum polonistyczne». – 2009. – 1 (3). – S. 131–142.

17. Rieger J., Cechosz I., Dzięgiel E. Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku. – Cz. I Stan i status polszczyzny. Gwary polskie w Lwowskim, na Tarnopolszczyźnie i na Podolu. – Warszawa: SEMPER, 2002. – 373 s.

18. Rieger J., Cechosz I., Dzięgiel E. Język polski na Ukrainie w końcu XX wieku. Cz. II Polszczyzna w Lwowskim, Żytomierskim i na Podolu. Teksty. – Kraków: LEXIS, 2007. – 342 s.

19. Sokołowska H. Wielojęzyczność a umiejętności komunikacyjne uczniów szkół polskich na Litwie. – Warszawa–Wilno, 2004. – 184 s.

20. Wielki słownik poprawnej polszczyzny / Pod red. A. Markowskiego. – Warszawa, 2008.